

“SÖZ İLE YÖNETMEK: YUSUF HAS HÂCİP’İN KUTADGU BİLİG’İNDE İLETİŞİM AHLAKI VE TOPLUMSAL DÜZEN”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15639220>

¹Yunus Emre Ökmen

Özet

11. yüzyıl Türk-İslam düşüncesinin temel eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, yalnızca siyasal erdemler ya da yönetim felsefesiyle değil, aynı zamanda bir iletişim ahlâkı metni olarak da değerlendirilebilir. Yusuf Has Hâcîp, “söz”ün hem bireysel erdemi hem de kamusal düzeni sağlamak için nasıl kullanılması gerektiğine dair zengin bir içerik sunmaktadır. Bu bakımdan bu çalışma, Yusuf Has Hâcîp’in felsefi düşüncesi içinde “iletişim”in yeri, sözün ahlaki boyutu, doğru bilgilendirme, elçilik ve haber taşıma, yönetici-halk ilişkisi ve toplumun eğitilmesinde iletişimin rolüne odaklanarak iletişim perspektifinden analizler sunmaktadır.

Kutadgu Bilig’de geçen seçme beyitlerden hareketle, erken dönem Türk halklarının bilgi aktarımı, sözle yönlendirme ve kamusal düzen kurma pratiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu iletişim anlayışının günümüz medya etiği ve kamusal iletişim ilkeleriyle olan benzerlikleri de karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Yusuf Has Hâcîp’in felsefi mirası bu bağlamda sadece tarihî değil, aynı zamanda çağdaş iletişim kuramları açısından da yeniden yorumlanmaya açıktır.

Günümüzün iletişim ve teknoloji çağı olduğu düşünüldüğünde medya ve iletişim araçlarına büyük sorumluluk düştüğü herkes tarafından bilinmekte, kabul edilmektedir. Ancak insanların ve toplumların yaşanan travmalar karşısında gün geçtikçe doğru bilgiyi, ahlak ve erdemi kaybetmeye başladığı da yadsınamaz bir gerçektir. Bu noktada insanların ve toplumların geleneksel metinlere, fîtrata ve öz kültüre ait olan değer ve tavsiyelere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bakımdan Kutadgu Bilig ve iletişim ahlâkı, medya etiği geleneksel metin ve değerler üzerinden yeniden ele alınmak istenmektedir.

Çalışma nitel araştırma yönteminin teknikleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir [1, s. 130]. Çalışma verileri literatürdeki yayınlardan ve Kutadgu Bilig eserinden içerik analizi yapılarak elde edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek’e göre var olan durumun yorumlanması ve analiz edilmesi betimsel analizdir. Bu çalışmada elde edilen veriler iletişim ahlâkı ve medya etiği açısından yorumlanmış, betimsel analizi ortaya koyulmuştur [1, s. 130].

Çalışmanın problemi, Yusuf Has Hâcîp’in Kutadgu Bilig’inde söz söyleme sanatının, iletişim ahlâkının önem ve sınırlılıklarının ne olduğudur. Bu problem alanının tespitiyle geleneksel metinlerin iletişim ahlâkındaki yeri ve önemi ortaya koyulmak istenmekte, söz söyleme ve iletişimin geleneksel metinlerde ne kadar önemli yer kapladığının ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

¹ Türkiye Cumhuriyeti, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Akademisyen, Doç. Dr.

Anahtar sözcükler: *Kutadgu Bilig, Yusuf has Hâcip, İletişim ahlakı, Medya etiği...*

Abstract

Kutadgu Bilig, one of the fundamental works of 11th century Turkish-Islamic thought, can be evaluated not only as a text of political virtues or management philosophy, but also as a communication ethics. Yusuf Has Hâcip offers a rich content on how “speech” should be used to ensure both individual virtue and public order. In this respect, this study offers analyses from a communication perspective by focusing on the place of “communication” in Yusuf Has Hâcip’s philosophical thought, the moral dimension of speech, accurate information, ambassadorship and carrying of news, the relationship between the ruler and the people, and the role of communication in educating the society.

Based on selected couplets in Kutadgu Bilig, it aims to reveal the practices of knowledge transfer, verbal manipulation and public order establishment of the early Turkish peoples. At the same time, the similarities of this understanding of communication with today's media ethics and public communication principles should be addressed with a comparative approach. In this context, Yusuf Has Hâcip's philosophical legacy is open to reinterpretation not only in terms of history but also in terms of contemporary communication theories.

Considering that today is the age of communication and technology, it is known and accepted by everyone that media and communication tools have a great responsibility. However, it is an undeniable fact that people and societies are losing correct information, morality and virtue day by day in the face of the traumas they experience. At this point, people and societies need traditional texts, values and advice that belong to nature and original culture. In this respect, Kutadgu Bilig and communication ethics, media ethics are intended to be reconsidered through traditional texts and values.

The study was conducted by taking into account the techniques of qualitative research method [1, s. 130]. The study data were obtained by content analysis from publications in the literature and Kutadgu Bilig. According to Yıldırım and Şimşek, the interpretation and analysis of the existing situation is descriptive analysis. The data obtained in this study was interpreted in terms of communication ethics and media ethics, and its descriptive analysis was presented [1, s. 130].

The problem of the study is the importance and limitations of the art of speaking and communication ethics in Yusuf Has Hâcip's Kutadgu Bilig. By determining this problem area, it is aimed to reveal the place and importance of traditional texts in communication ethics, and to reveal how important place speaking and communication occupy in traditional texts.

Keywords: *Kutadgu Bilig, Yusuf has Hâcip, Communication ethics, Media ethics...*

Giriş

11. yüzyılın önemli düşünürlerinden Yusuf Has Hâcîp tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*, Türk-İslam düşünce tarihinin ilk siyasetname örneklerinden biri olmasının yanı sıra, dil ve iletişim üzerine kurulu felsefi bir yapı da sunmaktadır. Bu eser, dönemin sosyo-politik yapısını yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda sözün ahlaki gücünü, birey-toplum ilişkilerindeki rolünü ve iletişimle düzen tesis etme çabasını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, *Kutadgu Bilig*'in iletişim ahlakı açısından yorumlanmasını amaçlamakta ve eserdeki söz, dil, haberleşme ve toplumsal yönlendirme kavramlarını günümüz iletişim kuramlarıyla karşılaştırmalı olarak incelemektedir.

Kutadgu Bilig'de iletişim doğrudan bir kavram olarak yer almasa da eserin bütününde “söz” merkezi bir role sahiptir. Söz, sadece bireyin kendini ifade etme aracı değil, aynı zamanda toplumu yönlendiren ve yöneticinin halkla ilişkisini kuran bir araç olarak sunulmaktadır. Yusuf Has Hâcîp'in şu beyiti bu bağlamda önemlidir:

“Ağızdan çıkar söz, aklın aynasıdır;
İnsanı yüceltir yahut yere serer [2, s. 107].”

Bu yaklaşım, iletişimin sadece teknik bir aktarım süreci olmadığını; etik, felsefi ve toplumsal boyutları olduğunu da göstermektedir. Yusuf Has Hâcîp'in söz anlayışı, günümüzde iletişim biliminde “anlam yaratma süreci” [3, s. 75-80] olarak tanımlanan kavramla örtüşmektedir. Bu bakımdan geleneksel metinlerin insan üzerinde o dönem için güçlü etkilerinin olduğunu söylemek mümkün. Bu metinlerin günümüzde aktif kullanılamaması ya da insanlar tarafından öneminin kavranamaması, önemli sorunlardan birisidir.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde yürütülmüş ve betimsel analiz tekniği kullanılarak yapılandırılmıştır. Nitel araştırmalar, sosyal olguları derinlemesine anlamayı ve yorumlamayı amaçlayan araştırmalardır [1, s. 39]. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Yusuf Has Hâcîp'in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde yer alan iletişim anlayışını tarihsel, felsefi ve etik bir perspektifle incelemek olduğundan, nitel yöntem uygun bir çerçeve sunmuştur.

Veriler, hem birincil kaynak olan *Kutadgu Bilig*'den hem de ilgili literatürde yer alan akademik çalışmalardan elde edilmiştir. *Kutadgu Bilig*, edebi bir metin olmakla birlikte siyasal ve kültürel içerik taşıyan yapısı nedeniyle nitel veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Literatür taraması kapsamında ise iletişim etiği, medya ahlakı, geleneksel düşünce sistemleri ve siyaset felsefesi konularında yayımlanmış akademik eserler incelenmiştir. Metinlerdeki kavramlar ve temalar belirlenerek anlamlandırılmış, böylece çalışmanın kavramsal temelleri oluşturulmuştur.

Toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz, mevcut bir durumu anlamlandırma ve yorumlama sürecidir; araştırmacının

önceden belirlenen temalar doğrultusunda verileri kategorize etmesine ve sistematik biçimde sunmasına olanak tanır [1, s. 130]. Bu çalışmada, Kutadgu Bilig’de geçen beyitler iletişimle ilgili belirli başlıklar altında gruplandırılmış ve bu gruplar medya etiği, kamusal iletişim ve yönetim teorileri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, geleneksel metinlerin çağdaş iletişim anlayışına nasıl katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın problemi, Yusuf Has Hâcip’in Kutadgu Bilig’inde söz söyleme sanatının, iletişim ahlakının önem ve sınırlılıklarının ne olduğudur. Bu problem alanının tespitiyle geleneksel metinlerin iletişim ahlakındaki yeri ve önemi ortaya koyulmak istenmekte, söz söyleme ve iletişimin geleneksel metinlerde ne kadar önemli yer kapladığının ortaya koyulması amaçlanmaktadır

Sözün Ahlaki Boyutu ve İletişim Etiği

Yusuf Has Hâcip’e göre sözün ahlaki bir değeri vardır. İnsanlar arasındaki iletişimde kullanılan dil, adalet, doğruluk ve hikmetle bezenmelidir. Bu anlayış, modern iletişimin etik ilkeleriyle paralellik göstermektedir. Christians’a göre [4, s. 23] özellikle kamu görevlilerinin veya yöneticilerin halkla ilişkilerinde, dilin dikkatli kullanılması gerektiğini vurgulayan şu beyit konuyla bağlantılı olması sebebiyle anlamlıdır:

“Sözünü doğru söyle, işini doğru tut;
Söz işin başlangıcıdır, iyi sözle başla [2, s. 232].”

Bu bakış açısı, günümüzdeki medya profesyonellerinin etik sorumluluğu ile örtüşmektedir. Bu ve benzeri söylemlerle Yusuf Has Hâcip söz söyleyerek kurulan iletişim biçiminde devamlı doğruluğu, iyiliği, sağlamlığı ve güzelliği öğütlemektedir. Medya kanallarının çok sınırlı olduğu bu dönemde bu tür nasihat ve öğütler işe yaramakta, halk tarafından ciddiyle karşılanmaktadır. Ancak bu bakış açısının günümüzde önemini yitirdiği pek çok örnekte görülebilmektedir.

Kutadgu Bilig’de haber taşıyan kişiler de (elçiler) sıkça anılmaktadır. Bu kişiler güvenilirlik, dürüstlük ve sadakat gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu durum, günümüz gazetecilik ilkelerindeki “doğruluk”, “bağımsızlık” ve “kamu yararı” ilkeleriyle benzerlik taşımaktadır [5, s. 15]. Aşağıdaki beyitte bu anlayışın farklı örneği açıkça görülmektedir:

“Söz taşıyan elçi doğrulukla doluysa,
İşini doğru yapar, ülke huzur bulur [2, s. 226].”

Yusuf Has Hâcip’in bu yaklaşımı, erken dönem Türk toplumlarında bilginin dolaşımının sadece mekanik değil, aynı zamanda etik bir mesele olarak da görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Eserde, yöneticilerin halka hitap ederken dikkatli olmaları, yalan söylememeleri, halkın gönlünü almaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu öğütler, siyasal iletişim açısından değerlendirildiğinde, halkla kurulan ilişkinin meşruiyet üretme ve toplumsal rıza sağlama açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Yusuf Has Hâcip, adil bir yöneticinin sözünün ölçülü, tutarlı ve güven verici olması gerektiğini savunur. Bu durum, Habermas’ın kamusal alan kuramında öne çıkan “rasyonel iletişim” anlayışıyla örtüşmektedir [6, s. 27].

Yusuf Has Hâcip'e göre toplum düzeni yalnızca yasalarla değil, dilin doğru kullanımıyla da sağlanabilir. *Kutadgu Bilig*, bireyin önce kendisini, sonra toplumu düzene koymasının ancak söz ile mümkün olacağını savunmaktadır. Bu görüş, iletişimin toplumsal yapıyı inşa eden bir unsur olduğu yönündeki yapısalcı yaklaşımlarla [7, s. 13] örtüşmektedir. Şu beyitte bu düşünce açıkça dile getirilmektedir:

“Söz ile başlar her işin temeli;
Söz ile biter, olur ya güzeli [2, s. 423].”

Tartışma ve Sonuç

Yusuf Has Hâcip'in *Kutadgu Bilig*'i, iletişimin sadece bir araç değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal bir sorumluluk alanı olduğunu vurgular. Eserdeki iletişim anlayışı, günümüz iletişim etiği, siyasal iletişim ve medya pratikleriyle karşılaştırıldığında, erken dönem Türk-İslam düşüncesinin bu alanlara dair güçlü bir miras sunduğu görülmektedir. Yusuf Has Hâcip'in söze yüklediği değer, çağdaş iletişim disiplinlerinin temel ilkeleriyle kesişmekte ve bu anlamda felsefi bir derinlik sunmaktadır.

Eserde sıkça tekrar eden temalardan biri, sözün ölçülü, doğru, tutarlı ve amaca uygun olması gerektiğidir. Bu özellikler, günümüz medya çalışanları için de geçerli olan temel etik normlardır. Özellikle kamuoyunu bilgilendirme görevi olan gazeteciler ve medya mensupları için *Kutadgu Bilig*'deki elçi betimlemeleri yol gösterici niteliktedir. Haber taşıyan kişilerde aranan doğruluk, güvenilirlik ve sadakat gibi erdemler, modern gazeteciliğin de temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu anlamda Yusuf Has Hâcip'in sözle ilgili öğretileri, medya etiği bağlamında tarihsel bir referans noktası olarak değerlendirilebilir.

Habermas'ın kamusal alan kuramında vurguladığı “rasyonel iletişim” anlayışı ve Carey'nin iletişimi toplumsal yapının inşasında belirleyici bir unsur olarak gören yaklaşımı, *Kutadgu Bilig*'deki etik söylemle kavramsal bir paralellik göstermektedir. Toplumun düzeni yalnızca yasa ve yönetimle değil, aynı zamanda doğru ve bilinçli iletişimle sağlanabilir. Bu da iletişimcilerin sadece teknik değil, aynı zamanda etik sorumluluklar taşıyan bireyler olması gerektiğini gösterir. Yusuf Has Hâcip, dilin ve sözün bu yönünü erken dönemde fark etmiş ve sistematik biçimde ifade etmiştir.

Sonuç olarak, *Kutadgu Bilig*, sadece tarihsel bir metin değil; iletişim ahlakı, medya etiği ve söz söyleme sanatına dair köklü bir miras sunar. Bu miras, bugünün dijital iletişim ortamlarında etik sorunlarla boğuşan medya aktörleri için de önemli dersler barındırmaktadır. Yusuf Has Hâcip'in evrensel değerleri esas alan öğretileri, çağdaş iletişim çalışmalarında yerel ve kültürel temelli bir etik tartışmanın da önünü açmaktadır. Bu yönüyle *Kutadgu Bilig*, gelenekselin evrensele açılan kapılarından biridir.

Kaynakça

- [1] Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- [2] Yusuf Has Hâcip. (2019). Kutadgu Bilig, çev. Muzaffer Tunçel, Ankara: T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- [3] McQuail, D. (2010). McQuail's Mass Communication Theory (6th ed.). Sage Publications.
- [4] Christians, C. G., Fackler, M., Richardson, K. B., Kreshel, P. J., & Woods, R. H. (2016). Media Ethics: Cases and Moral Reasoning (10th ed.). Routledge.
- [5] Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2011). The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect (3rd ed.). Three Rivers Press.
- [6] Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere. MIT Press.
- [7] Carey, J. W. (1989). Communication as Culture: Essays on Media and Society. Routledge.
- Kaynakça APA**
- Carey, J. W. (1989). *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. Routledge.
- Christians, C. G., Fackler, M., Richardson, K. B., Kreshel, P. J., & Woods, R. H. (2016). *Media Ethics: Cases and Moral Reasoning* (10th ed.). Routledge.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press.
- Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2011). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect* (3rd ed.). Three Rivers Press.
- McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). Sage Publications.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yusuf Has Hâcip. (2008). *Kutadgu Bilig* (R. R. Arat, Ed. & Trans.). Türk Dil Kurumu Yayınları.